

Poučavanje kulturne baštine na primjeru lokalne zajednice

Magdić, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:502643>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA VIZUALNU I MEDIJSKU UMJETNOST
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ LIKOVNE KULTURE

ANTONIA MAGDIĆ

**POUČAVANJE KULTURNE BAŠTINE NA
PRIMJERU LOKALNE ZAJEDNICE**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR:

dr. sc. Lana Skender

Osijek, 2022.

SAŽETAK

Diplomski rad *Poučavanje kulturne baštine na primjeru lokalne zajednice* istražuje pristup kulturnoj baštini u odgojno-obrazovnom sustavu. Predstavlja se odgojno-obrazovna važnost kulturne baštine i njezina kategorizacija. Uspoređeni su načini poučavanja baštine kroz *Nacionalni okvirni kurikulum* i *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*. Opisani su problemi s kojima se susreću nastavnici prilikom uvrštavanja nacionalne kulturne baštine u nastavu likovne umjetnosti. Objasnjava se novi pristup učenju i poučavanju, važnost aktivnog sudjelovanja učenika u nastavnom procesu te značaj poučavanja kulturne baštine kroz suradnju s muzejima. Univerzalna važnost zaštite svjetske baštine pruža mnoge jedinstvene i interdisciplinarne prilike za učenje i poučavanje te je stoga digitalizacija kulturne baštine postala nezaobilazna u konceptima obrazovanja, očuvanja i prezentacije kulturne baštine. Rad istražuje vrste strategija aktivnog učenja te njihov utjecaj na razvoj učenika. Rad donosi primjer projektne nastave na primjeru projekta *Vučedolski kalendar - posuda Orion* kojim se naglašava važnost suradnje odgojno-obrazovne ustanove i muzeja.

Ključne riječi: kulturna baština, kurikulum Likovne umjetnosti, suvremene nastavne strategije, projekt-metoda, posuda Orion

ABSTRACT

This academic paper *Teaching Cultural Heritage on the example of the local community* explores an approach to cultural heritage in the educational system. The educational importance of cultural heritage and its categorization is presented. Methods of teaching heritage considering the *National Curriculum Framework* and *The Visual Art Curriculum for Primary and Grammar Schools* have been compared. The problems while implementing national cultural heritage in teaching Visual Arts are described. It explains the new approach to learning and teaching, the importance of active participation of students in the teaching process, and the importance of teaching cultural heritage through cooperation with museums. The universal significance of world heritage protection provides many unique and interdisciplinary opportunities for learning and teaching, so the digitization of cultural heritage has become indispensable in the concepts of education, preservation, and presentation of cultural heritage. The paper explores active learning strategies and their impact on student development. He presents the example of a Project *Vučedol calendar- vessel Orion*, emphasizing the importance of cooperation between the educational institution and the museum.

Keywords: cultural heritage, visual arts curriculum, contemporary teaching strategies, project method, Orion vessel

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj _____ rad
diplomski/završni
pod naslovom _____

te mentorstvom _____

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, _____

Potpis

_____

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KULTURNA BAŠTINA	3
2.1. Kategorizacija kulturne baštine	4
2.2. Odgojno-obrazovna važnost baštine	5
3. PRISTUP KULTURNOJ BAŠTINI U OBRAZOVNOM SUSTAVU	7
3.1. Nacionalni okvirni kurikulum	7
3.1.1. Nacionalni okvirni kurikulum - odnos prema kulturnoj baštini	8
3.2. Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije	9
3.2.1. Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja	10
3.2.2. Struktura – domene predmetnog kurikuluma	11
3.2.3. Odgojno-obrazovni ishodi	12
3.3. Digitalizirana kulturna baština kao platforma za odgojno-obrazovne aktivnosti	15
3.4. Problemi implementacije nacionalne kulturne baštine u nastavi Likovne umjetnosti	17
4. METODIČKE PREPORUKE ZA UČENJE O KULTURNOJ BAŠTINI	18
4.1. Suvremeni pristupi nastavi umjetnosti	18
4.2. Podjela suvremenih nastavnih strategija	20
4.2.1. Projektna nastava	20
4.2.2. Istraživačka nastava	21
4.2.3. Problemska nastava	22
5. ISTRAŽIVANJE	24
5.1. Metodologija istraživanja	24
5.2. Odgojno-obrazovni ishodi	28
5.3. Evaluacija projekta	28

6. ZAKLJUČAK	31
7. LITERATURA.....	33
8. POPIS SLIKOVNIH MATERIJALA	35
9. POPIS TABLICA.....	36

1. UVOD

Cilj diplomskog rada na temu *Poučavanje kulturne baštine na primjeru lokalne zajednice* je predstaviti suvremeni pristup nastavi Likovne umjetnosti, odnosno prezentirati poučavanje kulturne baštine suvremenim nastavnim strategijama te prezentirati kulturnu baštinu, njezinu kategorizaciju i nedostatke s kojima se nastavnici susreću prilikom uvrštavanja kulturne baštine u nastavu Likovne kulture i Likovne umjetnosti. U radu će se usporediti pristup kulturnoj baštini u starom i novom kurikulumu, *Kurikulumu za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj iz 2019. godine*. U radu su navedeni odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja Likovne umjetnosti, analizirane su domene predmetnog kurikuluma te odgojno-obrazovni ishodi predmeta Likovne umjetnosti vezani uz poučavanje kulturne baštine. U radu će se, također, ukazati na važnosti poučavanja kulturne baštine kroz aktivnosti, predavanja i suradnju s muzejima. Za razliku od starih metoda poučavanja, u kojima je učenik bio pasivni slušatelj, u suvremenom pristupu nastavi umjetnosti učenik postaje glavni istraživač i svojim aktivnostima stječe nova znanja i vještine kojima će biti osposobljen za život u 21. stoljeću. Ovakvo aktivno učenje se oslanja na digitalne izvore i digitalne baze podataka koje učenicima pružaju uvid u kulturnu svjetsku i nacionalnu baštinu te umjetnička djela pohranjena u raznim muzejima diljem svijeta. U radu se navode i analiziraju stranice koje će poslužiti učenicima kao digitalni izvori te se predstavlja prijedlog projekta kojim se ostvaruje suradnja obrazovne ustanove, gimnazije, i gradskog muzeja, a riječ je o projektu *Vučedolski kalendar-posuda Orion*, a cilj je kod učenika probuditi svijest o važnosti očuvanja kulturne lokalne, nacionalne, ali i svjetske baštine te stvoriti digitalna bazu podataka u vidu virtualne izložbe. Cilj virtualne izložbe je obrazovanje šire publike i učenika na razini cijele države o jednom dobru kulturne baštine koje su učenici istražili i prezentirali. Izložba će biti napravljena na stranici *Artsteps*, koja će poslužiti za poučavanje učenika na državnoj razini o kulturnoj baštini na primjeru posude iz Vinkovaca i najstarijeg europskog kalendara. Izložba bi sadržavala video zapis učeničkog intervjua s kustosom Gradskog muzeja Vinkovci, učeničkih fotografija istraživanih simbola snimljenih na Trgu bana Josipa Šokčevića, keramičke suvenire, odnosno uporabne predmete, nastale na keramičkoj radionici održanoj u muzeju uz vodstvo kustosa, a inspirirane simbolima najstarijeg europskog kalendara te rezultati ankete provedene među građanima grada Vinkovaca. Cilj projekta je, kroz ostvarivanje aktivnosti i zadataka, kod učenika probuditi interes za daljnjim istraživanjem lokalne baštine, njezine vrijednosti, utjecaja na suvremeni svijet, kreativnu primjenu te kritičko razmišljanje o

razini poznavanja lokalnog stanovništva s navedenim primjerom, odnosno Vučedolskim kalendarom i posudom iz Vinkovaca, posudom Orion.

2. KULTURNA BAŠTINA

Kulturna baština je ostatak prošlosti ili ostavština predaka, kultura i tradicija koja se prenosi na kasnije naraštaje (Webster, 1986, navedeno u Maroević, 2005). Anić (2015: 19) definira baštinu kao „ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara.“

Kulturna baština je baština ljudi. Ona je skup predmeta, cjelina i ideja sačuvanih iz prošlosti „da bi sudjelovali u određivanju identiteta različitih društvenih grupa (kontinenta, naroda, regija, gradova, rodova, obitelji i sl.) u bilo kojoj od mogućih sadašnjosti.“ (Maroević, 2005: 45) Maroević (1998), kako je navedeno u radu Skender (2012), objašnjava kako je kulturna baština određena protokom vremena (materijal i oblik predmeta prenose informacije o vremenu u kojem je predmet nastao i mijenjao se), prostorom (koji je fizički kontekst postojanja materijalnog predmeta) i društvom (koje simbiozom mjesta i vremena stvara socijalni kontekst). Termin kulturne baštine novijeg je datuma. Prije se u anglosaksonskom svijetu koristio termin *cultural property* (kulturna dobra) dok se u germanskom svijetu koristio termin kulturni ili povijesni spomenik (*Kulturdenkmal, Monument historique*). Termin kulturna baština počeo se učestalije koristiti nakon što se značenje spomenika kulture sredinom dvadesetog stoljeća proširilo na povijesne gradove i mjesta te na kulturni krajolik (Maroević, 2005). Države članice UNESCO-a 1972. godine su usvojile Konvenciju o svjetskoj baštini. Njezin je cilj osigurati zaštitu, očuvanje, adekvatnu identifikaciju i prezentaciju svjetske baštine. Od potpisivanja pa do danas na popisu se nalazi 1121 dobro (869 kulturnih, 213 prirodnih i 39 mješovitih dobara).¹

Maroević (2005: 45) navodi kako se kulturna baština dijelila na pokretnu i nepokretnu baštinu. Pokretnu su činile muzejske i privatne kolekcije, inventari crkava i povijesnih građevina te svi predmeti koji nisu fizički vezani uz mjesto na kojem su se nalazili. Nepokretnu baštinu činile su arheološke i etno zone, arheološka nalazišta, kulturni krajolici, povijesni gradovi i kompleksi kao što su utvrde, samostanski kompleksi ili industrijska postrojenja. Nepokretna baština bila je čvrsto vezana uz tlo. UNESCO je 2003. godine donio Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) te je u kulturnu baštinu uvrstio i govornu tradiciju i jezike, umjetnost predstavljanja, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, mitologije, društvene

---

¹ Preuzeto s <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/medjunarodna-suradnja/multilateralni-medjunarodni-sporazumi-1138/konvencija-o-svjetskoj-bastini/1153>

običaje, pojave duhovnog stvaralaštva koja se prenose predajom, rituale i prazničke zgode, znanja i vještine vezane uz prirodu i svemir kao i tradicionalne obrte.

2.1. Kategorizacija kulturne baštine

Danas kulturnu baštinu dijelimo na materijalnu i nematerijalnu. Kulturna materijalna baština obuhvaća širok raspon sadržaja. Ona je najširi fenomen „kultiviranog krajolika koji svjedoči o čovjekovu životu u prostoru i povijesnom razvoju uporabe tla, vlasničkih odnosa, komunikacija te rasporeda i slike naselja u kojima su ljudi živjeli i žive i po čemu je on jedan od temeljnih činitelja kulturnog identiteta zavičaja.“ (Maroević, 2001: 236)

Materijalna baština se dijeli na pokretna i nepokretna kulturna dobra koja su od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkoga i znanstvenog značenja. S obzirom na različitosti materijalne kulturne baštine, pokretna je baština najčešći predmet muzealizacije (Maroević, 2005).

Nepokretna kulturna dobra Republike Hrvatske upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine su :

1. Povijesni kompleks Splita i Dioklecijanova palača (1979.)
2. Stari grad Dubrovnik (1979.)
3. Nacionalni park Plitvička jezera (1979.)
4. Kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnom središtu Poreča (1997.)
5. Povijesni grad Trogir (1997.)
6. Katedrala Svetog Jakova u Šibeniku (2000.)
7. Starogradsko polje (2008.)
8. Stećci-srednjovjekovni nadgrobni spomenici (2016.)
9. Obrambeni sustav Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru i Šibeniku (2017.)
10. Bukove prašume i izvorne bukove šume Karpata i ostalih regija Europe (2017.)

Mnoštvo izričaja kulturne baštine je u današnjem svijetu u opasnosti od izumiranja. Ugroženi su turizmom, uništavanjem okoliša, standardizacijom, oružanim sukobima, industrijalizacijom i migracijama. Vrijednosti kulturne baštine se prepoznaju kao povijesne, kulturne, umjetničke i autentične. Zaštita kulturne baštine jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta.

Slika 1. Nacionalni park Plitvička jezera

Slika 2. Kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnom središtu Poreča

2.2. Odgojno-obrazovna važnost baštine

Proučavanje dobara s Popisa svjetske baštine pomaže nam u učenju „o vjerovanjima, vrijednostima i spoznajama ljudi i civilizacija koje su ih stvorile (kulturna baština) ili međusobno djelovale na njih (prirodna i mješovita dobra i kulturni krajolici).“ (Unesco, 2011: 86) Zajednice kojima pripadamo mijenjaju se tijekom vremena i međusobno djeluju na prirodni okoliš i druge kulture. Te su se promjene ubrzale u 20. stoljeću, a rezultat su globalizacije. Loše strane globalizacije, kao što je gubitak identiteta malih zajednica, probudile su interes za zaštitu i prezentaciju kulturne baštine. Dugoročan plan za osvještavanje ugroženosti kulturne baštine skriva se u edukaciji o vrijednostima baštine od najranije dobi. UNESCO je 1994. godine pokrenuo *World Heritage Education Programm* koji je omogućio mladim ljudima da iskažu svoju zabrinutost i postanu aktivno uključeni u zaštitu kulturne i prirodne baštine (UNESCO, 2011, navedeno u Skender, 2020). Program potiče građane na odgovorno ponašanje prema svjetskoj kulturnoj baštini. Cilj razvoja inovativnih obrazovnih pristupa je pružanje podrške zaštiti svjetske baštine tako da učenici:

1. nauče više o kulturnim i prirodnim dobrima iznimne univerzalne vrijednosti koja se nalaze na Popisu svjetske baštine
2. steknu nove vještine potrebne za zaštitu dobara koje štiti UNESCO-va konvencija o svjetskoj baštini iz 1972.
3. izgrade nove stavove i trajnu predanost u očuvanju lokalne, nacionalne i svjetske baštine za sadašnje i buduće generacije
4. imaju značajnu ulogu u zaštiti ogromne kulturne i prirodne raznolikosti svijeta putem međunarodne suradnje (UNESCO, 2011: 8).

Suvremene metode učenja potiču se prijedlogom aktivnosti koje su grupirane u kategorije: rasprava, istraživanje, vježbe, vizualne aktivnosti, posjet dobru *in situ*, igranje uloga (Skender, 2020). Od učenika se očekuje poznavanje Konvencije o svjetskoj baštini, u kojoj su glavni ciljevi izraženi u tri područja: znanje, stavovi i vještine. Ovakvim promišljenim pristupom baštini, koji od učenika zahtijeva veliku uključenost, ne samo učenjem podataka, nego i aktivnim djelovanjem i razvojem moralnih stavova, stvaraju se temelji za odgoj odgovornog građanina (UNESCO, 2011). Takav plan je dugoročan jer cilja na vrijednosti i postupke koji će se pokazati u budućnosti.

3. PRISTUP KULTURNOJ BAŠTINI U OBRAZOVNOM SUSTAVU

Sadržajima kulturne baštine se u likovnim aktivnostima može utjecati na razvoj sposobnosti pojedinaca te se istovremeno, u kontaktu s tim sadržajima, pojedinac osposobljava za „čuvanje, prijenos i korištenje znanja i iskustava kulture kojoj pripada.“ Kušćević (2015: 481) Odgoj i obrazovanje za održiv razvoj jedan su od prioriteta suvremenog čovječanstva stoga je nužno osposobiti svakog stanovnika za život i rad u održivom društvu (UNCED, 1992, navedeno u Kostović-Vranješ, 2015: 441). Tako su odgoj i obrazovanje postali univerzalan odgojno-obrazovni globalni zahtjev koji treba ostvarivati na svim razinama obrazovanja. Brajčić (2013) smatra kako se pedagoško značenje kulturne baštine, Proces odgoja i obrazovanja, najprije ostvaruje u vrtićima, a zatim u školama i drugim ustanovama među kojima je potrebna suradnja. Planiranju kulturnih aktivnosti treba pristupiti kroz sadržaje koji su od lokalnog značaja te kroz nacionalne i kulturne događaje kojima će se učenicima približiti važnost kulturne baštine i identiteta zajednice. Skender (2012) navodi kako kulturna baština nije sredstvo za razvijanje nacionalizma, kao što se često iskorištava u političke svrhe, već je ona temelj za uspostavljanje kritičke svijesti spram drugog kao jednako vrijednog. Kulturna baština, kroz kulturnu sličnost, omogućava povezivanje s drugim nacijama, ali stvara i osjećaj posebnosti zbog razlika koje su dokaz autentičnosti naroda (Skender, 2012: 483). Važna ustanova za stjecanje znanja o kulturnoj baštini je, osim osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova, muzej. Rosić (2005), kako je navedeno u radu Brajčić (2013), objašnjava kako su muzeji specifične kulturne ustanove te da je njihova uloga čuvati, prikupljati, znanstveno obrađivati i javno prikazivati predmete znanstvenih, kulturnih i umjetničkih vrijednosti nastalih ljudskim radom u vremenu i prostoru.

3.1. Nacionalni okvirni kurikulum

Riječ *curriculum* u pedagoškoj literaturi označava planiranu interakciju učenika s nastavnim sadržajima i nastavnim resursima te nastavni proces za ostvarivanje odgojnih ciljeva (Glossary, 1984, navedeno u Bognar i Matijević, 2005).

Nacionalni okvirni kurikulum predstavlja osnovne sastavnice predškolskog, općeg obveznog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja. U njega je uključen i odgoj i obrazovanje za djecu s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2010). Riječ je o temeljnom dokumentu kojim su određene sve bitne sastavnice odgojno-obrazovnog sustava. U

Nacionalnom okvirnom kurikulumu su „prikazane sastavnice: vrijednosti, ciljevi, načela, sadržaj i opći ciljevi odgojno-obrazovnih područja, vrednovanje učeničkih postignuća te vrednovanje i samovrednovanje ostvarivanja nacionalnog kurikuluma.“ (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2010: 16) Navedeni su opisi međupredmetnih tema i njihovi ciljevi, naznačena je predmetna struktura svakog odgojnog-obrazovnog područja te su određena učenička postignuća za odgojno-obrazovna područja po ciklusima. Nacionalni okvirni kurikulum služi kao temelj za izradu predmetnih kurikuluma i ostalih kurikulumskih dokumenata. Osnova je izrade nastavnoga plana primjerenog opterećenju učenika, razrade predmetne strukture unutar odgojno-obrazovnog područja, određivanja predmeta i modula jezgrovnog i diferenciranog (razlikovnog) kurikuluma (izbornih predmeta i modula) te školskoga kurikuluma (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2010). Svaka škola kreira školski kurikulum u koji spada i predmetni kurikulum te godišnji i mjesečni plan i program. Nastavni plan je školski dokument koji, u obliku tablice, propisuje koji će se predmeti i s kolikim fondom sati poučavati u nekoj školi, dok je nastavni program školski dokument koji propisuje opseg i dubinu sadržaja koji će se poučavati u sklopu nekog nastavnog predmeta u određenom tipu škole (Bognar i Matijević, 2002).

3.1.1. Nacionalni okvirni kurikulum - odnos prema kulturnoj baštini

Odgoj pomoću umjetnosti i za umjetnost bitno pridonosi oblikovanju osobnih, društvenih te kulturnih uvjerenja i svjetonazora. Doprinosi stvaranju „osobnog i društvenog, nacionalnog i europskog kulturnog identiteta te stjecanju univerzalnih humanističkih vrednota, poštivanju razlika među ljudima i kulturama, razvijanju empatije, suradnje, solidarnosti te osobne, društvene i kulturne odgovornosti.“ (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2010: 208) Kulturna baština je važan dio identiteta pojedinca i zajednice, odnosno nacionalnog identiteta. Odgojno-obrazovni cilj umjetničkog područja, koji se odnosi na kulturnu baštinu, glasi: „Učenici će usvojiti temeljna znanja i pozitivan odnos prema hrvatskoj kulturi i kulturama drugih naroda, prema kulturnoj i prirodnoj baštini te univerzalnim humanističkim vrijednostima.“ (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2010: 209)

Kulturna baština je sadržajno zastupljena u planu i programu predmeta Likovna umjetnost, ali nedostaje suvremenih didaktičkih pristupa kojima bi se bolje mogla podučavati i istraživati. Nedostaju pristupi kojima bi se, osim faktografskih i analitičkih znanja, “potaknulo promišljanje o vrijednosti i društvenoj odgovornosti očuvanja.“ (Skender, 2019) Učenicima se frontalno prezentira velika količina informacija o objektima kulturne baštine. Takav pristup, bez učeničke aktivnosti i interakcije, ne potiče učenike na kritičko razmišljanje te oni ne doživljavaju baštinu kao dio vlastitog identiteta. Nedostatak učeničkog samostalnog istraživanja preko digitalnih izvora te nedostatak neposrednog kontakta s objektima kulturne baštine rezultiraju lošim i nedovoljno izgrađenim odnosom učenika prema baštini.

U vremenu globalizacije i digitalizacije potrebno je razvijati didaktičke pristupe učenju o kulturnoj baštini. Skender (2019) navodi kako didaktičke pristupe treba usmjeriti prema modernim kompetencijama kao što su upotreba digitaliziranih podataka i arhiva, korištenje digitalnih, društvenih mreža za razvoj kritičkog odnosa spram društvene odgovornosti i zaštite. Europska unija je odredila osam temeljnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje kojima je odgovorila na izazove razvoja društva i digitalizacije, a obrazovna politika Republike Hrvatske prihvatila je iste temeljne kompetencije te su one objavljene u Nacionalnom okvirnom kurikulumu. Temeljne kompetencije su komunikacija na materinskom jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalna i građanska kompetencija, inicijativnost i poduzetnost, kulturna svijest i izražavanje koja uključuju poznavanje i svijest o lokalnoj, nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2010, navedeno u Skender, 2019).

3.2. Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije

Likovna kultura i Likovna umjetnost pripadaju umjetničkom i društveno-humanističkom području odgoja i obrazovanja. Ovim nastavnim predmetima učenici stječu znanja o vizualnoj kulturi, različitim područjima likovnih i vizualnih umjetnosti te o raznovrsnim načinima vizualne komunikacije. Njihova svrha je „oblikovati osobni i društveni identitet učenika; oplemeniti i obogatiti sliku o sebi i o svijetu u kojemu žive; razviti sposobnost kreativnog mišljenja i djelovanja; usvojiti likovnu i vizualnu pismenost (razumijevanje umjetničkih

strategija i koncepata, razumijevanje složene vizualne okoline i njeno kritičko prosuđivanje, vrednovanje i aktivno oblikovanje) te praktičnu primjenu tehnika, alata i medija.“ (*Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019: 5) Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj objavljena je u Narodnim novinama, broj 7/2019., 22. siječnja 2019. godine.²

3.2.1. Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja

Njegovanje kulturne baštine, umjetnička događanja, povezivanje s umjetničkim zajednicama i kulturno-znanstvenim ustanovama važan je doprinos cjeloživotnom učenju. Nastavnim sadržajem i suvremenim pristupom poučavanju potiče se razvoj kreativnih potencijala učenika, a učenikov cjelovit razvoj se ostvaruje njegovanjem kulture dijaloga, tolerancijom i prihvaćanjem različitosti. Stečene kompetencije učenici primjenjuju u različitim područjima djelovanja te se kreativno i smisleno mogu nositi sa zahtjevima suvremenoga života. U Likovnoj umjetnosti učenici istražuju likovno stvaralaštvo različitih društava i kultura u vremenskom trajanju od prapovijesti do suvremenog doba te društveno-povijesnu zbilju koja se odražava na likovnu umjetnost (*Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019). Učenik će moći:

1. usvojiti i razumjeti likovni jezik i razviti likovnu pismenost odgajanjem vizualnog opažanja te njihovom primjenom kroz stvaralački (kreativni) i analitički proces
2. izražavati stvaralačko (kreativno) mišljenje produkcijom ideja i rješavanjem problema; razvijati psihomotoričke i kognitivne vještine upoznavanjem i upotrebom različitih materijala, postupaka i medija
3. razvijati kritičko mišljenje, stavove i vrijednosti uspostavljanjem aktivnog i propitujućeg odnosa prema okolini i likovnom stvaralaštvu
4. razumjeti kontekst likovnoga djela i ulogu likovnoga stvaralaštva u društvu istraživanjem umjetničkog izraza i uspostavljanjem odnosa s društvenim, povijesnim, kulturnim i tehnološkim čimbenicima

---

² *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019: 2, dostupno putem https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf

5. sudjelovati u umjetničkim događanjima i aktivnostima kulturno-znanstvenih ustanova; razvijati odgovoran odnos prema suvremenoj kulturnoj okolini i umjetničkoj baštini.³

3.2.2. Struktura – domene predmetnog kurikulumu

Kulturna baština je istaknuta u 5. cilju novog kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost te glasi: „Sudjelovati u umjetničkim događanjima i aktivnostima kulturno-znanstvenih ustanova; razvijati odgovoran odnos prema suvremenoj kulturnoj okolini i umjetničkoj baštini.“ (*Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije, 2019: 6*) U novom kurikulumu naglašena je odgojna komponenta pristupa baštini koja bi se trebala poticati sudjelovanjem i aktivnim djelovanjem. Poučavanje putem likovne umjetnosti doprinosi cjelovitom razvoju učenika koji se ostvaruje njegovanjem i poticanjem triju osnovnih područja ljudske osobnosti i aktivnosti: psihomotoričkog (djelatnika), afektivnog (osjećajnog) i kognitivnog (spoznajnog). Domene čine građevnu strukturu predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost. Domene su: *Stvaralaštvo i produktivnost, Doživljaj i kritički stav i Umjetnost u kontekstu.*

Domena *Stvaralaštvo i produktivnost* obuhvaća razvijanje senzornih, izražajnih, praktičnih, intelektualnih i psihofizičkih sposobnosti. Domena uključuje istraživanje, razvijanje i izražavanje ideja kroz uporabu različitih likovnih i vizualnih materijala i medija. Za poticanje kreativnog mišljenja, inovativnosti i poduzetnosti koristi se problemski pristup. Središte domene *Doživljaj i kritički stav* je razvijanje analitičkog i kritičkog mišljenja. Ono je nužno za odgoj budućeg promatrača koji treba biti sposoban izraziti argumentirane stavove o likovnome stvaralaštvu i vizualnom okruženju. „Učenike se potiče na aktivno promatranje i raspravljanje o likovnim djelima, stvaralaštvu i srodnim temama te na otvorenost prema različitim idejama, stavovima i umjetničkim pristupima.“ (*Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije, 2019: 7*)

Domena *Umjetnost u kontekstu* temelj je razumijevanja likovne umjetnosti i stvaralaštva kao integralnog i važnog dijela života svih ljudskih zajednica i kultura kroz povijest. Učenici se upoznaju s likovnim djelima nastalim u širokom vremenskom rasponu te interpretiraju njihova značenja unutar odgovarajućeg konteksta povezujući ih s vlastitim stvaralačkim i životnim

---

³ *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* (2019; 6), dostupno putem https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf

iskustvom. Svrha domena je naglašavanje ključnih sadržajnih i odgojno-obrazovnih sastavnica predmeta. Domene se trebaju ispreplitati i dopunjavati, ovisno o potrebama sadržaja pojedinog ishoda.

3.2.3. Odgojno-obrazovni ishodi

Teme i sadržaji kojima se ostvaruju odgojno-obrazovni ishodi raspoređeni su u četiri cjeline, od kojih svaka obuhvaća fond 35 nastavnih sati. Kulturna baština se provlači kroz sve 4 godine učenja u ishodu B3. koji glasi: „Učenik prosuđuje važnost i društvenu odgovornost očuvanja kulturne/umjetničke nacionalne baštine koja se uklapa u zadane teme...” (*Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019) Isti pripada domeni Doživljaj i kritički stav. Ta domena je usmjerena afektivnom razvoju osobnosti i donošenju individualnih stavova o problemima. Tako je učenje o baštini obogaćeno djelovanjem pojedinca. On reagira na probleme zapuštenosti kulturne baštine i neodgovornosti u očuvanju (Skender, 2020).

U prvoj godini učenja i poučavanja obrađuje se tematski koncept “Umjetnost i čovjek” u kojem se istražuje odnos čovjeka i umjetničkoga stvaranja kroz dvije teme: “Ljudsko tijelo u umjetnosti” i „Pogled na svijet”. U temi „Ljudsko tijelo u umjetnosti” problematiziraju se različiti načini prikazivanja i korištenja ljudskog tijela u umjetnosti kroz pod teme: tijelo kao objekt (predmet prikazivanja), tijelo u tragovima (razlaganje i pojednostavljenje tjelesnosti) te tijelo kao subjekt (nositelj umjetničke aktivnosti). U temi „Pogled na svijet” obrađuju se sljedeće pod teme: odabir i prikaz tema karakterističnih za pojedina razdoblja (akt, portret, mrtva priroda, krajolik, žanr, interijer, prikazi životinja, sakralne teme), vrste perspektiva, različiti pristupi formi (figurativno, apstraktno, konceptualno) te prikaz vizualne stvarnosti u fotografiji, filmu i videu (kroz objektiv). Odgojno-obrazovni ishodi poučavanja o kulturnoj baštini nalaze se u domeni B: Doživljaj i kritički stav. Ishod B.1.3. glasi: „Učenik objašnjava važnost i društvenu odgovornost očuvanja umjetničke nacionalne baštine koja se uklapa u zadane teme „Ljudsko tijelo” i „Pogled na svijet.”⁴ Obrađuju se relevantni primjeri nacionalne i lokalne baštine, primjeri kojima će se najbolje ostvariti podishodi navedeni u razradi ishoda. Razrada ishoda podrazumijeva da učenik:

1. objašnjava važnost odabranih primjera nacionalne kiparske, slikarske, fotografske, filmske i multimedijske baštine

---

⁴ *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* (2019; 76), dostupno putem https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf

2. kritički vrednuje odnos pojedinca i društva prema pojedinim djelima nacionalne umjetničke baštine
3. predlaže vlastita rješenja prezentacije i promidžbe pojedinih djela nacionalne umjetničke baštine.

U drugoj godini učenja obrađuje se tema „Čovjek i prostor”. Sadržaji ishoda i aktivnosti učenika usmjereni su na proučavanje osnova arhitekture (konstruktivni i prostorni elementi, načela oblikovanja), upoznavanje s obilježjima specifičnih građevina pojedinog razdoblja/stila, a posebni je naglasak na urbanizmu i stambenoj arhitekturi različitih razdoblja/stilova (svjetska i nacionalna), uključujući i suvremeno doba. Odgojno-obrazovni ishod SŠ LU B.2.3. glasi „Učenik objašnjava važnost i društvenu odgovornost očuvanja nacionalne stambene i urbanističke baštine te skulpture u javnome prostoru.“⁵ Razrada ishoda podrazumijeva da učenik:

1. opisuje djela tradicionalne i reprezentativne stambene arhitekture te objašnjava njihovu važnost u kontekstu nacionalne baštine (učenik objašnjava i tumači odabir materijala, oblikovanje i organizaciju prostora objekta tradicionalnog i reprezentativnog stanovanja s obzirom na društveno-povijesni i geografsko-klimatski kontekst)
2. uspoređuje oblikovanje urbanističkih cjelina različitih stilova i razdoblja na odabranim primjerima nacionalne baštine
3. objašnjava ulogu skulpture u oblikovanju javnog prostora i prosuđuje važnost njenog očuvanja i zaštite
4. navodi i objašnjava suvremene oblike zaštite i kriterije vrednovanja nacionalne arhitektonske baštine
5. prosuđuje važnost i stupanj očuvanja nacionalne arhitektonske i urbanističke baštine te iznosi vlastite ideje njezine zaštite i/ili prezentacije/promidžbe.

U 3. godini poučavanja obrađuje se tematski koncept „Umjetnost i tumačenje svijeta”. Sadržaji ishoda i učenikova aktivnost ostvaruju se problemski u temama „Umjetnost i duhovnost” i „Umjetnost i znanost”. Temom „Umjetnost i duhovnost” prate se promjene u oblikovanju, funkciji i ikonografiji umjetničkog djela kao odraz filozofskog, kulturnog, vjerskog ili duhovnog koncepta. Temom „Umjetnost i znanost” pristupa se umjetnosti dvojako; kao načinu

---

⁵ Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019; 81), dostupno putem https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf

tumačenja svijeta metodama svojstvenim znanosti. Tematski sadržaj obuhvaća promjene likovnog oblikovanja pod utjecajem znanstvenih koncepata i konkretnu primjenu znanstvenih i tehnoloških otkrića u nastanku novih likovnih rješenja. Odgojno-obrazovni ishod SŠ LU B.3.3. glasi: “Učenik objašnjava važnost i društvenu odgovornost očuvanja umjetničke nacionalne baštine koja se uklapa u zadane teme „Umjetnost i duhovnost” i „Umjetnost i znanost.”⁶ Razrada ishoda podrazumijeva da učenik:

1. objašnjava važnost odabranih primjera nacionalne urbanističke, graditeljske, kiparske, slikarske, fotografske, filmske i multimedijske baštine
2. kritički promatra odnos pojedinca i zajednice prema nacionalnoj baštini
3. objašnjava povijesnu i stilsku slojevitost arhitektonskih primjera baštine u Republici Hrvatskoj
4. raspravlja o utjecaju pojedinih umjetnika i umjetničkih djela na daljnji tijek umjetničkog stvaralaštva u nacionalnom kontekstu
5. objašnjava vrijednost, stupanj očuvanja baštine te iznosi vlastite ideje zaštite i/ili prezentacije/promidžbe.

U 4. godini učenja predmeta Likovna umjetnost obrađuju se teme „Umjetnost i moć” i „Umjetnost i stvaralački proces”. Sadržaji ishoda i aktivnosti učenika su usmjereni na proučavanje odnosa između umjetnosti i moći s nekoliko gledišta: razumijevanje propagandnih mogućnosti umjetnosti, uloga umjetnosti u osvještavanju bitnih društvenih pitanja, položaja i uloge umjetnika u društvu, cenzure kao oblika oduzimanja moći, institucionalizacije umjetnosti i njezine eksploatacije u komercijalne svrhe, ispreplitanja umjetnosti i popularne kulture te utjecaja popularne kulture i masovnih medija na svakodnevnicu. Problemskim se konceptima istražuju različiti pristupi umjetničkom procesu te njihova povijesna, znanstvena, filozofska i tehnološka uvjetovanost (proces kao tehnička vještina, ritual, automatizam i apsurd, destrukcija, konstrukcija, proces kao intelektualni čin, umjetnost bez tehnološkog procesa). Odgojno-obrazovni ishod SŠ LU B.4.3. glasi: „Učenik procjenjuje važnost i društvenu odgovornost očuvanja nacionalne kulturne/umjetničke baštine koja se uklapa u teme „Umjetnost i moć” te „Umjetnost i stvaralački proces.”⁷ Razrada ishoda podrazumijeva da učenik:

---

⁶ Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019; 88), dostupno putem https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf

⁷ Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019; 95), dostupno putem https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf

1. objašnjava važnost nacionalne urbanističke, graditeljske i umjetničke baštine
2. raspravlja o tome kako su pojedini umjetnici i umjetnička djela utjecali na daljnji tijek umjetničkoga stvaralaštva u nacionalnom kontekstu
3. kritički vrednuje odnos pojedinca i društva prema pojedinim djelima umjetničke baštine
4. kritički prosuđuje ulogu spomeničke i umjetničke baštine u globalizacijskim procesima
5. kritički prosuđuje promidžbenu i gospodarsku ulogu spomeničke i umjetničke baštine te predlaže vlastita rješenja.

Didaktički prijedlozi organizacije nastave o kulturnoj baštini navode se u dodatku ishodu. Ti su prijedlozi sukladni s propisanim smjernicama UNESCO-a. Za primjere lokalne baštine se preporučuje terenska nastava *in situ*. Preporučena je i primjena suvremenih nastavnih strategija u obradi teme kroz realizaciju manjih školskih projekata, koji mogu biti zanimljivi i široj lokalnoj zajednici. Digitalizacijom je obrazovanje o kulturnoj baštini dobilo kvalitetne izvore za pronalaženje informacija, a neposredan kontakt s umjetničkim djelom je zamijenjen fotografijama iz digitalnih baza podataka. Digitalni sadržaji su postali jedina mogućnost prezentiranja i istraživanja kulturne baštine, ukoliko se ona ne može istražiti *in situ*. Za razvoj osjetljivosti učenika za probleme zaštite i očuvanja, važna je lokalna baština jer se ona može lakše posjetiti (Skender, 2020). Većim školskim projektima i izložbama fotografija može se utjecati na svijest uže zajednice. Skender (2020) navodi kako je za odgojnu vrijednost budućeg građanina potrebno potaknuti učenika na suvremenu interpretaciju baštine refleksivnim djelovanjem.

3.3. Digitalizirana kulturna baština kao platforma za odgojno-obrazovne aktivnosti

Tradicionalne metode poučavanja, koje se zasnivaju na frontalnom radu i učenju činjenica, još uvijek su najzastupljeniji način obrazovanja o kulturnoj baštini. Nastava se većim dijelom odvija u učionici, a posjećivanje kulturnih dobara je rijedak slučaj. Skender (2019) navodi kako je obrada kulturnih dobara kroz suvremene nastavne strategije projektne nastave izdvojeni slučaj i ovisi o inicijativi i razumijevanju nastavnika. Kvalitetna digitalna slika i baze podataka omogućile su dostupnost baština te je tako digitalno doba unijelo promjene u nastavu likovne umjetnosti. Takvo novo okruženje zahtijeva nove načine poučavanja i učenja. Preporukom da se obrazovanju s područja kulturne baštine pristupi kroz aktivne metode učenja i poučavanja

započele su promjene u Europi 1998. godine (Ott i Pozzi, 2011, navedeno u Skender, 2019). Didaktika učenja o baštini kroz digitalne izvore oslanja se na moderna pedagoška načela i metode. Takva načela i metode su proizašle iz novih obrazovnih teorija kao što su kreativni kontekst učenja, multipismenost i multimodalnost te razumijevanje u društvenom kontekstu. (Touloumis, 2010, navedeno u Skender, 2019: 640). Touloumis (2010) objašnjava da se multimodalno učenje o baštini provodi korištenjem različitih medija u istraživanju tekstova, fotografija, animacija, internetskih izvora i portala. Poseban je naglasak na korištenju društvenih mreža koje služe kao poligon za širenje svijesti o ugroženosti baštine i razvijanje kritičkog mišljenja o vrijednosti kulturne baštine. Nedostupnost kvalitetnih reprodukcija umjetničkih djela bila je jedan od glavnih problema nastave povijesti umjetnosti. Digitalizacija je donijela dostupnost i organizaciju kulturne baštine u virtualnom svijetu. Skender (2020) navodi kako je nužno razvijati didaktičke pristupe učenju o kulturnoj baštini. Didaktičke pristupe je potrebno usmjeriti prema „modernim kompetencijama, kao što su upotreba digitaliziranih podataka i arhiva, korištenje digitalnih baza za suradničke projekte te korištenje društvenih mreža za razvoj kritičkog odnosa prema društvenoj odgovornosti i zaštiti.” (Skender, 2020: 87)

Formiranje Googleove platforme *Google Arts and Culture*, koja okuplja digitalne slike izuzetno velike rezolucije većine svjetskih muzeja, omogućeno je učenicima interaktivno istraživanje umjetničkih djela. Platforma omogućava i virtualno obilaženja muzeja te formiranje vlastitih galerija od remek djela iz različitih muzeja što može poslužiti nastavniku za izvođenje nastave te učenicima za samostalne zadatke (Skender, 2019). Uz svako umjetničko djelo navedene su točne informacije i opisi koji su nastali kao rezultat kustoskog rada. Skender (2020) navodi kako je *Europeana* najsvieobuhvatnija baza podataka o kulturnoj baštini. Ona je svima omogućila dostupnost europske kulture tako što obuhvaća građu 3300 kulturnih institucija kojoj mogu pristupiti svi zainteresirani građani. *Europeana* je prepoznala važnost dostupnosti digitalnih podataka za obrazovanje koji potiču refleksiju i kritičko mišljenje te nudi sadržaje prilagođene nastavnicima i učenicima. U dijelu *Education* ističe se kako kulturna baština ima ključnu ulogu u obrazovanju te su ponuđene razne publikacije i digitalne aplikacije koje nastavnicima i učenicima omogućuju korištenje digitalne građe u nastavi. Nastavnici moraju razviti nove kompetencije koje će im omogućiti primjenjivanje edukacijske tehnologije u nastavi jer se učenje većinom odvija korištenjem internetskih izvora. Osnivanjem platforme *European Schoolnet Academy* 1997. godine, *Europeana* je omogućila razvoj novih kompetencija s ciljem povezivanja nastavnika i škola s institucijama, sveučilištima i industrijom učinkovitim korištenjem edukacijske tehnologije u poučavanju

kulturne baštine.⁸ Na toj platformi nude razne MOOC-ove (*Massive Open Online Course*) ili online edukacije. To je oblik besplatnog profesionalnog usavršavanja nastavnika. Skender (2020) navodi kako je jedan od vrlo korisnih MOOC-ova *Europeana in your classroom: Building 21st-century competences with digital cultural heritage*. Pomoću njega nastavnici svih zemalja uče koristiti digitalne aplikacije u poučavanju baštine te svoja iskustva dijele u scenarijima učenja. Digitalizacija kulturne baštine je postala nezaobilazna u konceptima obrazovanja, očuvanja i prezentacije kulturne baštine.

3.4. Problemi implementacije nacionalne kulturne baštine u nastavi

Likovne umjetnosti

UNESCO-v regionalni sastanak na temu „Upotreba umjetničke i kulturne baštine u nastavi“ održan je u Bangkoku 80-ih godina prošlog stoljeća. Time je istaknuta važnost implementacije nacionalne kulturne baštine u postojeće obrazovne kurikulume te su određeni i glavni ciljevi implementacije nacionalne kulturne baštine u obrazovne kurikulume (UNESCO, 1983, navedeno u Skender, 2012). Ciljevi su poticanje kvalitetnog poučavanja baštine, promocija kulturnog identiteta i sprječavanje uništenja kulturnih dobara radi pomodarstva.

U Hrvatski nacionalni kurikulum integrirano je 8 temeljnih kompetencija koje propisuje Europska unija. Jedna od njih je razvijanje kulturne svijesti kroz poznavanje i uvažavanje lokalne, nacionalne i europske baštine te prepoznavanje njihovog mjesta u svijetu (MZOS, 2010). Svako podneblje, mjesto i grad posjeduju dovoljan broj primjera kojima bi se učenicima mogli prikazati utjecaji te važnost i položaj kulturne nacionalne baštine. Prilikom implementacije kulturne baštine u nastavu Likovne umjetnosti nastavnici se suočavaju s nekoliko problema. Prvi od njih je nedostatak vremena, u planu i programu, potrebnog za razvijanje kritičkih stavova. Drugi problem je potreba za suvremenim didaktičkim sustavima, odnosno potreba za projektnom, problemskom i istraživačkom nastavom. Ti su sustavi teško provedivi u ustaljenom organiziranju nastave. Skender (2012) navodi kako je nedostatak pripremljenih materijala za profesore, koji bi služili kao kvalitetan izvor za pripremanje, još jedan od problema s kojim se profesori susreću prilikom organiziranja nastave. Nefleksibilnost gradiva u nastavnom planu i programu ograničava nastavnika i slobodu izvedbe sata te nemogućnost dislociranja nastave izvan učionice, uz nerazumijevanje uprave i kolega za

---

⁸ Dostupno putem <http://www.eun.org/professional-development/academy>

promjenom rasporeda i organizacijom nastave, dovele su do nemogućnosti ostvarivanja projektne nastave.

4. METODIČKE PREPORUKE ZA UČENJE O KULTURNOJ BAŠTINI

Odgojno-obrazovna vrijednost kulturne baštine proizlazi iz spoznaje „o poruci koju baština može pružiti današnjim pokoljenjima, često vezanoj uz domoljublje i uz druge etičke osobine.“ (Marasović, 2001: 11, navedeno u Skender, 2020: 85) Vrednuje se stvaranje novih promišljanja o baštini koja nastaje u sadašnjosti, a ne isključivo na temelju prošlosti. Univerzalna važnost zaštite svjetske baštine pruža mnoge jedinstvene i interdisciplinarnе prilike za učenje i poučavanje. Integrirani pristup omogućuje učiteljima raznih područja uvođenje svjetske baštine u nastavu te potiče na timski rad (UNESCO, 2011).

4.1. Suvremeni pristupi nastavi umjetnosti

Društvene promjene, koje se svakodnevno događaju, potaknule su i suvremene promjene u obrazovanju te izmijenile načine na koje učenik uči. Pred nastavnicima su se stvorili novi izazovi u poučavanju. Skender (2020) navodi kako je suvremena umjetnost pred promatrača stavila nove izazove koji se više ne mogu rješavati razumijevanjem forme i stilskih promjena. U suvremenom vremenu sporna je uporaba pojma likovna umjetnost, posebno kada se koristi u obrazovanju kao naziv predmeta. Umjetnost koja se bavi isključivo likovnim problemima više ne odgovara nakani umjetnosti (Paić, 2008, navedeno u Skender, 2020). Nastavni sadržaji koji se poučavaju u sklopu predmeta Likovna umjetnost su prošireni. Osim slikarstva, kiparstva i grafike u njih su uključeni i arhitektura, urbanizam, dizajn, vizualne umjetnosti, fotografija i film te izvedbene i konceptualne umjetničke prakse. „Aktivnosti ljudskog tijela tijekom umjetničkog stvaranja i promatranja preuzimaju ključnu ulogu u razumijevanju umjetničkog djela. U takvim novim uvjetima, tradicionalni pristupi poučavanju kroz kronološki slijed i interpretaciju isključivo karakteristika forme više ne daju adekvatne metode za razvoj suvremenih promatračkih kompetencija.“ (Skender, 2020: 1)

Skender (2020: 50) navodi kako je suvremena nastava “zapravo nova sintagma koja polazi od učenika kao središta obrazovnog sustava i sve svoje strategije i metode temelji na aktivnim oblicima učenja.“

Suvremenost nastave ovisi o pristupima učenju i poučavanju, a ne o trenutku odvijanja. Poučavanje treba biti potaknuto suvremenim spoznajama o odgoju i obrazovanju i potrebama učenika u sadašnjem trenutku (Skender, 2020). Ona implementira suvremene i inovativne nastavne sadržaje te aktivne metode učenja i individualne oblike rada. Naglašena je važnost učenika kao aktivnog sudionika nastavnog procesa te njegovog samostalnog učenja. Nasuprot njoj nalazi se tradicionalna nastava. U tradicionalnoj nastavi je proces bio usmjeren na nastavnika i na ono što mu je potrebno za prenošenje znanja. Skender (2020) navodi kako je kvaliteta nastave ovisila o nastavnikovoj stručnosti, predanosti i sposobnosti motivacije učenika i prenošenja znanja. Učenik je samo pasivni primatelj znanja. Stavovi i znanja su mu preneseni bez mogućnosti razvoja stavova, vještina, kritičkog razmišljanja i rješavanja problema. Takvo učenje nazivamo reproduktivnim jer je „njegov smisao točna reprodukcija postojećih i čvrsto utemeljenih znanstvenih sintagmi.“ (Skender, 2020: 5) Suvremena nastava će razviti vještine koje učenika osposobljavaju za život u 21. stoljeću. To će se ostvariti kroz učenikovo upravljanje svojim učenjem te informacijskom i medijskom pismenošću. Učenik će biti sklon suradnji, bit će kreativac, inovator, globalno osviješten i društveno angažiran.

Metoda je način aktiviranja, odnosno komuniciranja subjekta odgojno-obrazovnog procesa uz ostvarivanje zadataka, navode Bognar i Matijević (2002). Ona je način za postizanje malih koraka u razvoju strateških vještina. Konkretan je način i postupak kojim se dolazi do nekog cilja unutar kratkog vremena, a određena je prirodom sadržaja i primijenjena na specifično područje. Skender (2020) navodi kako metoda proizlazi iz strategije, ali se ista metoda može koristiti u više strategija. Poticanje učenika na učenje iskustvom, kroz promatranje i eksperimentiranje, je metoda koju zagovara suvremena nastava. Važnu ulogu pri ostvarivanju ciljeva imaju strategije koje se primjenjuju u učenju i poučavanju. Općenito strategiju definiramo kao globalnu vještinu i znanost o realiziranju neke složene djelatnosti. U didaktici i pedagogiji strategije obuhvaćaju metode i postupke, odnosno načine na koje se aktivira sudionika odgojno-obrazovnog procesa na ostvarivanje zadataka odgoja i obrazovanja (Bognar i Matijević, 2002). Strategije mogu biti opće ili se mogu definirati unutar predmetnog područja prema razvoju specifičnih vještina. Opće su strategije usmjerene razvoju kompetencija na razini cijelog kurikulumu (Skender, 2020). Učitelj treba primjenjivati razne strategije prilikom poučavanja. Za poticanje aktivnog učenja nužno je korištenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija. One su potrebne za pristup informacijama i stvaranje samostalnih radova u digitalnim alatima, ali i za stvaranje interaktivnog okruženja za učenje (Skender, 2020).

4.2. Podjela suvremenih nastavnih strategija

Strategije aktivnog učenja su problemska, projektna i istraživačka nastava i one se najčešće koriste u suvremenoj nastavi, a provode se primjenom raznih metoda ovisno o području poučavanja. Skender (2020) navodi kako takvi oblici rada pomažu aktivirati učenike, potiču učenje kroz igru, pobuđuju pažnju i interes za predmet, otkrivaju vrijednosti učenja i znanja te potiču razvoj kreativnog, kritičkog i divergentnog mišljenja. Brzo širenje i dostupnost informacija prouzrokovale su promjene metoda učenja i poučavanja.

4.2.1. Projektna nastava

Projektna nastava je vrsta nastave u kojoj učenici rade na određenim istraživačkim ili radnim projektima, koji ovise o stupnju školovanja i prirodi nastavnih ciljeva i sadržaja (Bognar i Matijević, 2002). Projektna nastava se može definirati i kao korisno učenje s primjenom znanja u praktičnom radu. Ona obuhvaća svaki cjelovit i složen pothvat, čija se obilježja i ciljevi mogu definirati, te se odvija u predviđenom vremenu, a nastaje suradnjom više ljudi ili institucija (Matijević, 2008, navedeno u Skender, 2012). Tijekom izvedbe projekta koriste se aktivne metode učenja i „ostvaruje se interdisciplinarni pristup sagledavanjem problema s aspekata više područja (nastavnih predmeta ili institucija).“ (Skender, 2020: 20) Kod frontalnih oblika rada profesor tumači, a djeca isključivo mirno slušaju dok se u projektnoj nastavi učenje zasniva na različitim aktivnostima. Nastavnik postaje mentor, suradnik i organizator (Bognar, 2008, navedeno u Skender, 2020). Učenika se usmjerava različitim aktivnostima na samostalno rješavanje problema. Osim znanja o konkretnom objektu poučavanja, učenik sječe i razvija vještine koje su primjenjive i na druge situacije. Učenik razvija socijalne odnose suradnjom s kolegama iz razreda. Projektna nastava potiče tri različita načina učenja: kognitivno, motoričko i čuvstveno (Bognar i Matijević, 1993, navedeno u Skender 2012). Potrebno je dobro isplanirati sve etape projektne nastave kroz koje učenici prolaze kako bi projekt bio uspješan, a prvo se treba izabrati tema projekta koja je vezana uz lokalnu zajednicu, život učenika ili aktualnu problematiku. Takvim odabirom teme učenike se treba zainteresirati i zaintrigirati kako bi u potpunosti izveli projekt. Skender (2020) navodi kako cilj projekta treba stremiti svrsi naučenog. Zatim se odabire oblik suradnje. Projekt se uvijek ostvaruje integracijom više nastavnih predmeta ili suradnjom s više institucija. Likovna umjetnost u projektima ostvaruje suradnju s muzejima, galerijama, konzervatorskim uredom, umjetnicima ili crkvama. Zadaci projekta se mogu organizirati na više načina. Postoje razne

vrste projekata koji se mogu provoditi u nastavi: individualni projekt, grupni projekt, razredni projekt, školski projekt, međuinstitucijski projekt, a jedan od njih je i grupni rad. U grupnom radu svaka grupa radi nešto drugo, a zatim se materijali spajaju u cjelinu poput slagalice. Ukoliko se ne želi ugroziti krajnji rezultat, mogu se svima zadati jednaki zadaci. Taj pristup je lakši za praćenje i organizaciju, ali se tako ne postiže jednaka razina suradnje. Potrebno je odrediti rokove za pojedine etape i dogovoriti termine za suradnju s institucijama kako bi projekt bio uspješan. Nakon izvršenja svih zadataka u zadanom periodu, materijale je potrebno spojiti u cjelinu. Tako dobivamo gotov proizvod koji je određen na početku. Rezultate projekta je potrebno učiniti javnim, odnosno vidljivim u zajednici, školi, razredu ili na internetu. Skender (2020) tvrdi da su projekti posebno zahvalni za vrednovanje svih vrsta te da se nakon ovako kompleksnog učenja mogu lako provesti i formativni i sumativni oblici vrednovanja u obliku samoprocjena ili nastavnčkog osvrta. Skender (2020: 21) navodi kako su “zastupljene sve razine aktivnog učenja: rješavanje problema, istraživanje literature i drugih izvora, učenje *in situ*, svi oblici rada, suradnja, odgovornost i samostalnost, kreativnost.”

Učenje nastavnih sadržaja nacionalne umjetnosti učenici doživljavaju teškim, rade bez motivacije i ne vide svrhu rada. Zbog malog broja sati u nastavi likovne umjetnosti, lakše se usmjeriti na male projekte. Oni se mogu provesti kroz nekoliko sati, a zahvalna su područja urbanističke baštine koja se nalaze u neposrednoj blizini i dio su svakodnevnog životnog iskustva. Skender (2012: 484) navodi kako su različita istraživanja američkih sveučilišta Vanderbilt i Stanford pokazala da je projektna metoda najučinkovitija ako je povezana s problemskom i istraživačkom nastavom.

4.2.2. Istraživačka nastava

Kao metoda učenja istraživanje je temeljni postupak za aktivno učenje. Skender (2020) navodi kako istraživanje uključuje izbor relevantnih izvora, izdvajanje ključnih informacija i samostalnost u procesu učenja. U nastavi Likovne umjetnosti govorimo o četiri tipa istraživanja, ovisno o sadržaju koji se istražuje. To su istraživanje umjetničkih djela, istraživanje umjetničkog procesa, istraživanje konteksta te istraživanje umjetničkih ideja/koncepta. Istraživanje umjetničkih djela temelji se na izravnom vizualnom opažanju koje se potiče istraživačkim gledanjem. Potrebno je ostvariti neposredan kontakt s umjetničkim djelom „tijekom kojeg se djelo može iskustveno proživjeti i promatrati dovoljno dugo da se otkriju sve njegove oblikovne posebnosti.“ (Skender, 2020: 16) Većina umjetničkih djela, ipak,

ostaje nedostupna te prikazana samo na reprodukcijama raznih kvaliteta stoga trebamo iskoristiti prednosti digitalne slike i baze podataka koje reproduciraju djela u visokoj rezoluciji. Te baze podataka su internetske stranice muzeja i galerija te specijalizirani portali. Najveća i najkvalitetnija stranica koja pruža sadržaje gotovo svih svjetskih muzeja svakako je *Google Arts & Culture*. Skender navodi kako velike interaktivne mogućnosti slike omogućavaju učeniku samostalno istraživanje slike, što je važno pri analizi boje ili rukopisnih karakteristika. Za razumijevanje umjetnosti, najvažnije je istraživanje procesa nastanka umjetničkog djela. Otkrivanje procesa nastanka umjetničkog djela poboljšava razumijevanje njegovog značenja, a kroz njega saznajemo značajne informacije o umjetnikovom razmišljanju i tretiranju materijala, kao i o tehnologiji koju je koristio. Iako su forma, proces i ideja u neraskidivom uzajamnom odnosu, ne istražuju se na isti način. Oni zahtijevaju različite pristupe (Skender, 2020). U istraživanju ideje treba se usmjeriti na umjetnika i njegovu dokumentaciju kao glavne izvore informacija. „Istraživanje konteksta odnosi se na međusobno povezivanje društvenih uvjeta, filozofskog pogleda na svijet, geografskih karakteristika područja u kojem umjetnost nastaje, znanstvenih dostignuća tog vremena, stilske pripadnosti te karakteristika forme i sadržaja s materijalnom pojavom umjetničkog djela.“ (Skender, 2020: 17)

Prema trajanju razlikujemo kratka istraživanja, koja se provode na satu, i dugoročna istraživanja izvan nastave. Prema oblicima rada mogu biti samostalna, grupna i u paru, a prema zahtjevnosti su kompleksna ili jednostavna. Individualni istraživački radovi zahtijevaju određen stupanj samostalnosti učenika jer se rade izvan nastave, a s nastavnikom se samo konzultira. Skender (2020) navodi kako bi se trebali što više usmjeriti na interese učenika i njegov razvoj u budućnosti te mu omogućiti što više slobode. Ovakva istraživanja se prezentiraju pisanim tekstom, prezentacijama, kreativnim radom i slično. Kratka istraživanja se mogu provoditi svaki sat jer kratko traju, a učenika se samo usmjerava na korištenje relevantnih izvora. Grupna istraživanja provodi više učenika zajedničkim radom.

4.2.3. Problemska nastava

Problemska nastava je situacija koja pobuđuje interes i težnju za informiranjem i razumijevanjem, kako navodi Skender (2020). Učenici kroz problemsku nastavu uče dublje promišljati o problemu, dolaze do spoznaja, povezuju staro i novo znanje te ga primjenjuju u novim situacijama. Kada terminologiju likovnog jezika poučavamo kroz definicije i činjenice, kod učenika dolazi do gubljenja informacija, pogrešnog razumijevanja i miješanja pojmova. Suprotno tomu, poučavanjem kroz analizu likovnog djela učenici lakše i brže pamte,

primjenjuju i opažaju naučeno u analizama nepoznatih likovnih primjera. Problemska nastava je povezana s idejom kako učenici trebaju naučiti kako učiti umjesto da energiju troše na pamćenje podataka te za nju možemo reći da je strategija koja učenje usmjerava životnim problemima (Skender, 2020: 9). Problemska nastava treba biti dobro strukturirana, ali i otvorena za nepredviđene smjerove u kojima može otići. Tijekom rješavanja problema postoje četiri faze koje učenicima mogu biti dobra vodilja u procesu rješavanja: predstavljanje problema, rasprava problema, istraživanje izvora, prezentacija problema (Skender, 2020: 9). U prvoj fazi se predstavlja problem te ista ima veliku važnost za uspješnost rješavanja problema. Izabrani problem mora pobuditi interes učenika te treba biti jasno definiran, uz dovoljno informacija koje će potaknuti istraživanje. Ukoliko je problem učeniku zanimljiv, to će njegova aktivnost biti veća. Problem treba imati više točnih odgovora i načina realizacije. U drugoj fazi učenici s nastavnikom raspravljaju o problemu tako da navedu svoje dosadašnje znanje o problemu i što sve trebaju pronaći kako bi riješili problem. Iznošenje mišljenja svih učenika ostvarivo je metodom oluja ideja, a ideje se organiziraju izradom mentalne mape. U trećoj fazi učenici dolaze do novih informacija i spoznaja istraživanjem izvora. Potrebno je učeničko istraživanje iz raznih vrsta izvora; digitalni, tiskani, multimedijски, kako bi stvorili cjelovitu sliku o problemu. Zadnja faza je prezentiranje rješenja. Prezentiranje se može održati u nekom obliku praktične primjene kako bi se vidjelo koliko je učenik ovladao novim znanjima. Skender (2020) navodi kako vrijednost rješavanja problema ima višestruke koristi za sve sudionike, i za nastavnika i za učenika. Posebnu korist imaju učenici kojima tradicionalni oblici prijenosa znanja i reproduktivna nastava predstavljaju problem jer zbog individualnog pristupa mogu značajno napredovati u okruženju rješavanja problema i imaju posebnu korist od problemske nastave (Skender, 2020). Koristi za nastavnika su također višestruke. Ovakvim pristupima nastavi učenici postaju neovisniji te mogu više kritički promišljati čime se povećava učinkovitost poučavanja. Nastavnik tijekom problemske nastave može „provoditi formativno vrednovanje (vrednovanje za učenje i vrednovanje kao učenje) procjenjivanjem njihove trenutne razine razumijevanja, napretka u usvajanju novih spoznaja i metoda te mjerenjem razvoja kolaborativnih sposobnosti.“ (Skender, 2020: 10) Nastavnik ne vrednuje samo usvojenost sadržaja i primjenu vještina, već i proces rješavanja problema. U procesu se vidi što je uistinu naučeno tijekom rješavanja problema. Uloga nastavnika se mijenja. On postaje mentor koji pomaže učeniku, a ne samo prenositelj znanja. Skender (2020: 11) navodi kako je „osmišljavanje i rješavanje problema usmjereno razvijanju viših kognitivnih operacija tijekom učenja i samostalnom pronalaženju načina za rješenje.“ Kompleksni problemi potiču na kritičko izražavanje mišljenja te ukazuju na postojanje više alternativnih rješenja. Prvi korak

za poticanje stvaranja problemske atmosfere je stavljanje učenika u središte problema za koji se mogu naći adekvatni primjeri i u današnje vrijeme (Skender, 2020).

5. ISTRAŽIVANJE

PROJEKT - *Vučedolski kalendar- posuda Orion*

Kroz projektnu nastavu, jednu od suvremenih metoda poučavanja, učenici svojim aktivnostima, istraživanjem i kritičkim promišljanjem trebaju riješiti problem koji glasi: Što je to posuda Orion i koje je značenje njezinih simbola? Trebaju otkriti kolika je obrazovanost lokalne zajednice o navedenom primjeru i raspraviti na koji način se obrazovanje o kulturnoj baštini može poboljšati.

Cilj projekta je kroz ostvarivanje aktivnosti i zadataka kod učenika pobuditi interes za daljnjim istraživanjem lokalne baštine, njezine vrijednosti, utjecaja na suvremeni svijet, kreativnu primjenu te kritičko razmišljanje o razini poznavanja lokalnog stanovništva s navedenim primjerom, odnosno Vučedolskim kalendarom i posudom iz Vinkovaca, posudom Orion.

Drugi cilj je stvoriti digitalnu bazu podataka, kroz virtualnu izložbu na stranici Artsteps, koja će poslužiti za poučavanje učenika na državnoj razini o kulturnoj baštini na primjeru posude iz Vinkovaca, posude Orion, i najstarijeg europskog kalendara.

5.1. Metodologija istraživanja

Prije početka projekta, nastavnica će učenike upoznati s problemom i ciljem projekta te će objasniti načine rada i održavanja nastave Likovne umjetnosti za sljedeća 4 tjedna. Projekt se održava u Muzeju grada Vinkovaca i Gimnaziji Matije Antuna Reljkovića u Vinkovcima, a sudjeluju učenici 3. razreda opće gimnazije. Projekt će trajati četiri tjedna, odnosno bit će održano 5 nastavnih sati u trajanju od 45 min.

„U 3. godini učenja i poučavanja obrađuje se tematski koncept „Umjetnost i tumačenje svijeta”. Sadržaji ishoda i učenikova aktivnost ostvaruju se problemski u temama „Umjetnost i duhovnost” i „Umjetnost i znanost”. Temom „Umjetnost i duhovnost” prate se promjene u oblikovanju, funkciji i ikonografiji umjetničkoga djela kao odraz filozofskog, kulturnog,

vjerskog ili duhovnog koncepta.“ (*Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019: 84)

Učenici će sudjelovati u izvanučioničkim aktivnostima koje će biti ostvarene u suradnji s Gradskim muzejem Vinkovci (vidi Tablicu 1). Učenici će u aktivnostima sudjelovati podijeljeni u dvije grupe te kao cijeli razred. Grupnim projektom razvija se suradničko učenje i potiče preuzimanje odgovornosti za svoje učenje. Svaki član grupe ima svoj zadatak i odgovornost prema drugima da je izvrši te svi utječu na uspjeh grupe. Projektnom nastavom potiče se učenike na samostalno istraživanje, rješavanje problema i ostvarivanje cilja koji će biti prezentiran u vidu javne izložbe posljednjeg dana radionice.

Tablica 1. Vremenik, Projekt *Vučedolski kalendar- posuda Orion*

TJEDAN / BROJ SATI	SUDIONICI	PLAN RADA
1. / 2 šk. sata (90 min)	Grupa A Grupa B	Intervju u muzeju Keramička radionica u muzeju
2. / 1 šk. sat (45 min)	Grupa A Grupa B	Fotografiranje simbola na Trgu bana Josipa Šokčevića Provođenje ankete među građanima
3. / 1 šk. sat (45 min)	Obje grupe	Montaža videa, priprema fotografija za print te analiza provedene ankete
4. / 1 šk. sat (45 min)	Obje grupe	Postavljanje izložbe Rasprava Evaluacija projekta

Prvi tjedan, odnosno prvi sat, će prva grupa, grupa A, održati i snimiti intervju koji će se odvijati u prostorijama Gradskog muzeja Vinkovci. Učenici grupe A pripremit će i realizirati snimanje intervjua s kustosom Gradskog muzeja Vinkovci. U svom istraživanju učenici će pronaći odgovore na pitanja kao što su: Što je vučedolski kalendar? Na kojoj se posudi nalazi i iz kojeg je vremena? Kakav je to tip posude i čemu je ona služila? Gdje je pronađena i gdje

se danas nalazi? Kako je posuda oblikovana i što predstavljaju simboli? Kakva je njezina važnost? Kroz ovu aktivnost učenik istražuje odabrani problem u sklopu teme "Umjetnost i tumačenje svijeta". Grupa B će, pod vodstvom muzejske kustosice, održati keramičku radionicu. Izradit će uporabne predmete (posude, šalice, tanjuriće, vaze) malih dimenzija na koje će replicirati odabrane istražene simbole. Simbole će istražiti iz dobivenih materijala i predavanja koje će im kustosica održati paralelno s radionicom. Učenik istražuje proučavajući dostupnu literaturu, odabire relevantne podatke i oblikuje ih u smislen i argumentiran sadržaj te bira odgovarajuće likovne primjer, prezentira rezultate istraživanja u odabranom mediju.

Aktivnosti drugog tjedan će se odvijati ponovno kroz dvije ranije formirane grupe. Grupa A ima zadatak fotografirati simbole kojima je popločen Trg bana Josipa Šokčevića u Vinkovcima. Grupa B provodi anketiranje građana o njihovom poznavanju odabranog primjera lokalne baštine, o posudi Orion. Anketom *Odnos lokalne zajednice prema kulturnoj baštini* istražiti će razinu educiranosti građana o njihovoj brizi za lokalnu baštinu. Kroz anketiranje građana učenici će doći do odgovora na sljedeća pitanja: Znaju li građani što predstavljaju simboli kojima je popločen Trga bana Josipa Šokčevića? Sjećaju li se kada su se (predškolsko/osnovnoškolsko/srednjoškolsko/visokoškolsko razdoblje) prvi put susreli s vučedolskom kulturom, posudom Orion ili nekim drugim dobrom lokalne ili nacionalne kulturne baštine? Smatraju li da je kulturna baština dovoljno zastupljena u odgojno-obrazovnim procesima? Kako bi oni riješili problem zanemarivanja baštine? Učenik kritički promatra odnos pojedinca i zajednice prema nacionalnoj baštini te objašnjava važnost i društvenu odgovornost očuvanja umjetničke nacionalne baštine koja se uklapa u zadane teme „Umjetnost i duhovnost” i „Umjetnost i znanost”.

Treći tjedan učenici će montirati snimljeni intervju, pripremiti fotografije za izložbu te analizirati dobivene rezultate ankete provedene među građanima.

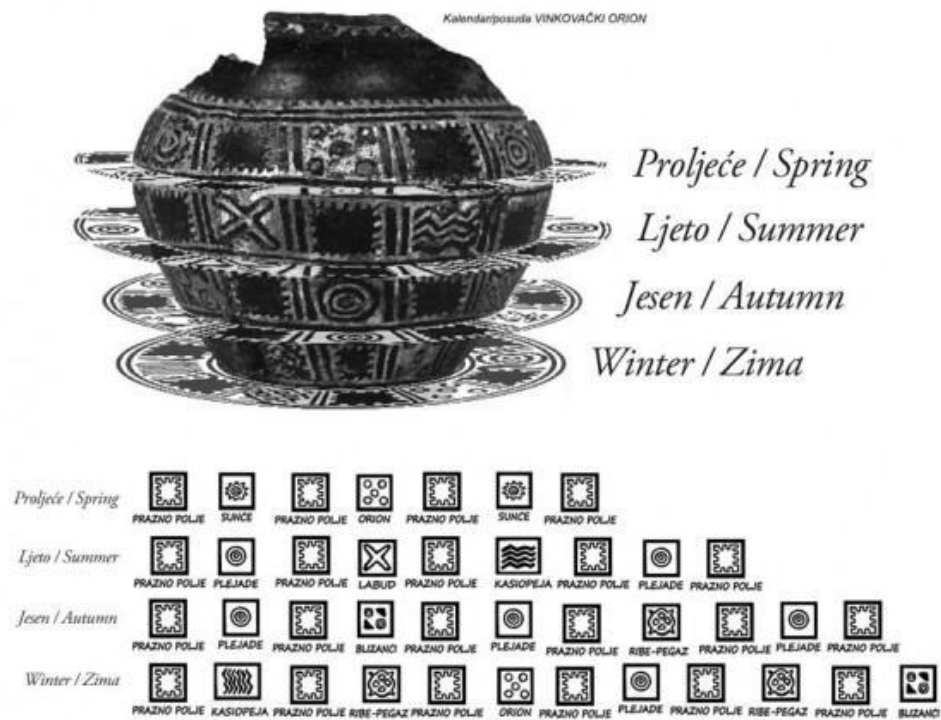
Prikupljene materijale, podatke i nastale učeničke radove koriste za izradu virtualne izložbe na stranici Artsteps⁹. Nakon izvršenih zadataka učenici objašnjavaju vrijednost, stupanj očuvanja baštine te iznose vlastite ideje zaštite i/ili prezentacije/promidžbe.

Aktivnosti zadnjeg sata projekta su postavljanje izložbe, u glavnom hodniku Gimnazije Matije Antuna Reljkovića, odnosno svih dobivenih rezultata nakon provođenja projekta. Prezentiraju dobivene rezultate, fotografije i video te keramičke posude inspirirane simbolima vučedolskog kalendara, koje su nastale na održanoj radionici. Snimljeni intervju će poslužiti za edukaciju

---

⁹ Artsteps stranica za izradu virtualne izložbe: <https://www.artsteps.com/>

ostalnih učenika i građana o posudi Orion te ih potaknuti na daljnja istraživanja o najstarijem europskom kalendaru i vučedolskoj kulturi. Razvit će svijest o važnosti očuvanja kulturne lokalne, nacionalne, ali i svjetske baštine te stvoriti digitalnu bazu podataka, virtualnu izložbu, koja će poslužiti za obrazovanje šire publike i učenika na razini cijele države.

Slika 3. Prilog 1 Simboli s posude za keramičku radionicu

Slika 4. Prilog 2 Simboli s posude za keramičku radionicu

5.2. Odgojno-obrazovni ishodi

Domena A: Stvaralaštvo i produktivnost

SŠ LU A.3.1.

Učenik istražuje odabrani problem u sklopu teme „Umjetnost i tumačenje svijeta” te prezentira/izlaže rezultat istraživanja praktičnim radom u odabranom mediju.

Učenik istražuje proučavajući dostupnu literaturu, odabire relevantne podatke i oblikuje ih u smislen i argumentiran sadržaj te bira odgovarajuće likovne primjere.

Učenik prezentira rezultate istraživanja u odabranom mediju.

Domena B: Doživljaj i kritički stav

SŠ LU B.3.3.

Učenik objašnjava važnost i društvenu odgovornost očuvanja umjetničke nacionalne baštine koja se uklapa u zadane teme „Umjetnost i duhovnost” i „Umjetnost i znanost”.

Učenik objašnjava važnost odabranih primjera nacionalne urbanističke, graditeljske, kiparske, slikarske, fotografske, filmske i multimedijske baštine.

Učenik kritički promatra odnos pojedinca i zajednice prema nacionalnoj baštini.

Učenik objašnjava vrijednost, stupanj očuvanja baštine te iznosi vlastite ideje zaštite i/ili prezentacije/promidžbe.

Domena C: Umjetnost u kontekstu

SŠ LU C.3.1.

Učenik prosuđuje međuodnos konteksta i umjetničkoga djela/stila.

Učenik objašnjava utjecaj kulta i vjere na odabranim primjerima arhitekture, kiparstva, slikarstva i drugih medija različitih kultura, stilova i razdoblja.

Učenik tumači ikonografske elemente umjetničkog djela.

5.3. Evaluacija projekta

Na kraju projekta nastavnik ispunjava listu za evaluaciju učenika, ocjenjujući samostalnost, odgovornost i zainteresiranost za nastavne sadržaje i napredak (vrednovanje za učenje) (vidi Tablica 2).

Učenici ocjenjuju sebe i svoje kolege pri završetku projekta tako što ispunjavaju Google anketu za evaluaciju projekta (vrednovanje kao učenje) (vidi Tablica 3).

Nakon iskustva rada na projektu, učenici trebaju ispuniti anketu kojom ocjenjuju uspješnost projekta, sudjelovanje, kolege te korisnost stečenog znanja i predlažu načine za poboljšanje poučavanja kulturne baštine, njenu implementaciju u nastavu te moguću povezanost s drugim predmetima. Učenici donose vlastite zaključke i prijedloge za očuvanje kulturnih dobara te rješavaju kviz kojim se ostvaruje vrednovanje naučenog. Vrednovanje se provodi korištenjem postojećih tablica preuzetih iz metodičkog priručnika.

Tablica 2 Primjer za vrednovanje generičkih kompetencija koje se prate tijekom cijele godine
Izvor: preuzeto iz metodičkog priručnika¹⁰

SAMOSTALNOST	ODGOVORNOST	SAMOINICIJATIVNOST	KOMUNIKATIVNOST
ne pokazuje interes ni sposobnost za učenje novih sadržaja	Ne preuzima odgovornost	ne radi ništa na vlastitu ili tuđu inicijativu	ne pokazuje interes za komunikacijom
pokazuje interes, ali nema sposobnosti za učenje novih sadržaja	preuzima odgovornost ali neuspješno	radi na tuđe prijedloge ali nema svojih	pokazuje interes za komunikacijom, ali ju ne ostvaruje uspješno
uz pomoć nastavnika uči nove sadržaje	preuzima odgovornost nakon nastavnikovog poticanja	daje prijedlog ali ih ne izvršava uspješno	djelomično uspješno komunicira tijekom učenja
potrebna mala pomoć oko učenja novih sadržaja	odgovornost izvršava ali uz mala kašnjenja	radi na svoju inicijativu djelomično uspješno	uspostavlja komunikaciju tijekom učenja, ali vodi glavnu riječ
potpuno samostalno uči nove sadržaje	potpuno odgovorno i pravovremeno izvršava zadatke	radi prema svojem nahođenju vrlo uspješno	komunicira tijekom učenja s uvažavanjem kolega

¹⁰ Metodički priručnik-Likovna umjetnost-SŠ (2019), dostupno putem <https://drive.google.com/file/d/1EGf36V4iSwMWkIdNXvC0d200oUPmvckN/view>

Tablica 3 Primjer za samovrednovanje/samoprocjenu i vršnjačko vrednovanje rada u skupinama

Izvor: preuzeto iz metodičkog priručnika¹¹

Samovrednovanje/samoprocjene i vršnjačko vrednovanje rada u skupinama:			
Zadovoljan/zadovoljna sam svojim doprinosom rada u skupini	a	Djelomično	Ne dovoljno
Svi članovi skupine jednako su doprinijeli radu skupine	a	Djelomično	Ne dovoljno
Za kvalitetnije i brže ostvarenje ove aktivnosti bilo je potrebno sudjelovanje svih članova skupine	a	Djelomično	Ne dovoljno
Vesele me ovakve aktivnosti na nastavi	a	Djelomično	Ne dovoljno
Poštuje se svako mišljenje u skupini	a	Djelomično	Ne dovoljno
Rad u skupini pomaže mi za daljnji samostalni rad	a	Djelomično	Ne dovoljno

¹¹ Metodički priručnik-Likovna umjetnost- SŠ (2019), dostupno putem <https://drive.google.com/file/d/1EGf36V4iSwMWkIdNXvC0d200oUPmvckN/view>

6. ZAKLJUČAK

Kulturna baština je baština ljudi koju čini skup predmeta, cjelina i ideja sačuvanih iz prošlosti da bi sudjelovali u određivanju identiteta različitih društvenih grupa (kontinenta, naroda, regija, gradova, rodova, obitelji i sl.). Ona je određena protokom vremena, prostorom i društvom. Države članice UNESCO-a su 1972. godine usvojile Konvenciju o svjetskoj baštini čiji je cilj osigurati zaštitu, očuvanje, adekvatnu identifikaciju i prezentaciju svjetske baštine. UNESCO je 2003. godine donio Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine te su u nju uvrstili govornu tradiciju i jezike, umjetnost predstavljanja, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, mitologije, društvene običaje, pojave duhovnog stvaralaštva koja se prenose predajom, rituale i prazničke zgode, znanja i vještine vezane uz prirodu i svemir, kao i tradicionalne obrte. Kulturna baština se dijeli na materijalnu i nematerijalnu. Kulturna materijalna baština je najširi fenomen kultiviranog krajolika koji svjedoči o čovjekovu životu u prostoru i povijesnom razvoju uporabe tla te je ona jedan od temeljnih činitelja kulturnog identiteta zavičaja. Materijalna baština se dijeli na pokretna i nepokretna kulturna dobra. Mnoštvo izričaja kulturne baštine je u današnjem svijetu u opasnosti od izumiranja te je zaštita kulturne baštine jedan od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta. Proučavanje dobara s Popisa svjetske baštine pomaže u učenju o vjerovanjima, vrijednostima i spoznajama ljudi i civilizacija koje su ih stvorile ili međusobno djelovale na njih. Zajednice kojima pripadamo se mijenjaju tijekom vremena te djeluju na prirodni okoliš i druge kulture. Takve promjene su se ubrzale u 20. stoljeću, a rezultat su globalizacije.

Loše strane globalizacije, gubitak identiteta malih zajednica, su pobudile interes za zaštitu i prezentaciju kulturne baštine. Dugoročan plan za osvještavanje ugroženosti kulturne baštine skriva se u edukaciji o vrijednostima baštine od najranije dobi. Sadržajima kulturne baštine u likovnim aktivnostima može se utjecati na razvoj sposobnosti pojedinaca te ga se osposobljava za čuvanje, prijenos i korištenje znanja i iskustava kulture kojoj pripadaju. Odgoj i obrazovanje za održiv razvoj su jedan od prioriteta suvremenog čovječanstva. Pedagoško značenje kulturne baštine, proces odgoja i obrazovanja, najprije se ostvaruje u vrtićima, zatim u školama i drugim ustanovama među kojima je potrebna suradnja. Planiranju kulturnih aktivnosti treba pristupiti kroz sadržaje koji su od lokalnog značaja. Važna ustanova za stjecanje znanja o kulturnoj baštini je, osim osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova, muzej. Riječ *curriculum*, u pedagoškoj literaturi, označava planiranu interakciju učenika s nastavnim sadržajima, nastavnim resursima te nastavni proces za ostvarivanje odgojnih ciljeva. Likovna kultura i

Likovna umjetnost pripadaju umjetničkom i društveno-humanističkom području odgoja i obrazovanja te njima učenici stječu znanja o vizualnoj kulturi te o različitim područjima likovnih i vizualnih umjetnosti. Odgojno-obrazovni cilj umjetničkog područja, koji se odnosi na kulturnu baštinu, glasi: „Učenici će usvojiti temeljna znanja i pozitivan odnos prema hrvatskoj kulturi i kulturama drugih naroda, prema kulturnoj i prirodnoj baštini te univerzalnim humanističkim vrijednostima.“ Nastavnim sadržajem i suvremenim pristupom poučavanju potiče se razvoj kreativnih potencijala učenika. Stečene kompetencije učenici primjenjuju u različitim područjima djelovanja te se kreativno i smisleno mogu nositi sa zahtjevima suvremenoga života. Kulturna baština je istaknuta u 5. cilju novog kurikuluma nastavnog predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost te glasi: Sudjelovati u umjetničkim događanjima i aktivnostima kulturno-znanstvenih ustanova; razvijati odgovoran odnos prema suvremenoj kulturnoj okolini i umjetničkoj baštini. Kulturna baština se provlači kroz sve 4 godine učenja u ishodu B3. koji glasi: Učenik prosuđuje važnost i društvenu odgovornost očuvanja kulturne/umjetničke nacionalne baštine koja se uklapa u zadane teme..., a pripada domeni Doživljaj i kritički stav. Tako je učenje o baštini obogaćeno djelovanjem pojedinca. Obrada kulturnih dobara kroz suvremene nastavne strategije projektne nastave je izdvojeni slučaj i ovisi o inicijativi nastavnika. Kvalitetna digitalna slika i baze podataka omogućile su dostupnost baštine, a digitalno doba unijelo je promjene u nastavu likovne umjetnosti. Suvremena nastava razvija vještine koje učenika osposobljavaju za život u 21. stoljeću. To se ostvaruje kroz učenikovo upravljanje svojim učenjem te informacijskom i medijskom pismenošću. Učenik će biti sklon suradnji, kreativac, inovator, globalno osviješten i društveno angažiran. U suvremenoj nastavi se koriste strategije aktivnog učenja, a provode se primjenom raznih metoda, ovisno o području poučavanja. Strategije aktivnog učenja su problemska, projektna i istraživačka nastava. Projektom nastavom potiče se učenike na samostalno istraživanje, rješavanje problema i ostvarivanje cilja koji će biti prezentiran u vidu javne izložbe posljednjeg dana radionice. Projektom *Vučedolski kalendar- posuda Orion* razvit će se svijest o važnosti očuvanja kulturne lokalne, nacionalne, ali i svjetske baštine te stvoriti digitalna bazu podataka, virtualna izložba, koja će poslužiti za obrazovanje šire publike i učenika na razini cijele države.

7. LITERATURA

1. Anić, V. (2015). *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Znanje.
2. Bogнар, L. i Matijević, M. (2002). *Didaktika*. 2. izmijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
3. Bogнар, L. i Matijević, M. (2005). *Didaktika*. 3. izmijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
4. Brajčić, M. (2013). *Dijete i kulturna baština – učenje u muzeju*, URL: <http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Marija.Brajcic.DIJETE.I.KULTURNA.BASTINA.UCENJE.U.MUZEJU.pdf>. Split: Filozofski fakultet. [pristup: 29.08.2022.]
5. Durman, A. (2000). *Vučedolski orion i najstariji europski kalendar*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Vinkovci, Gradski muzej Vukovar
6. Kostović-Vranješ, V. (2015). *Baština - polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj*. Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Vol. 64, No. 3, str. 439-452. URL: <https://hrcak.srce.hr/151365> [pristup: 04.09.2022.]
7. *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* (2019), Ministarstvo znanosti i obrazovanja URL: https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf [pristup: 07.09.2022]
8. Kušević, D. (2015). *Kulturna baština - poticatelj dječjeg razvoja* (likovni aspekt). Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Vol. 64, No. 3, str. 479-491. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/222678> [pristup: 29.08.2022.]
9. Maroević, I. (2001). *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine*. Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, Vol. 10, No. 4, str. 235-246. URL: <https://hrcak.srce.hr/141328> [pristup: 01.09.2022.]
10. Maroević, I. (2005). *Razine muzealizacije vezane uz kulturnu baštinu*. Informatica museologica, Vol. 36, No. 3-4, str. 44-49. URL: <https://hrcak.srce.hr/139647> [pristup: 30.08.2022.]
11. Ministarstvo kulture i medija. URL: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251> [pristup: 01.09.2022]
12. Ministarstvo kulture i medija. URL: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244> [pristup: 01.09.2022]
13. Ministarstvo kulture i medija. URL: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786> [pristup: 01.09.2022]

14. Ministarstvo kulture i medija. URL: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) [pristup: 01.09.2022]
15. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010). Zagreb: MZOS. URL: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf [pristup: 10.09.2022]
16. Skender, L. (2019). *Digitalizirana kulturna baština kao platforma za odgojno-obrazovne aktivnosti u metodici povijesti umjetnosti i likovnoj umjetnosti*. U: Vlasta Piližota [et al.], ur. *Mediji i medijska kultura: europski realiteti*. Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, str. 636-647.
17. Skender, L. (2012). *Implementacija nacionalne urbanističke baštine projektom metodom u nastavu likovne umjetnosti*. Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, Vol. 153, No. 3-4, str. 481-493. URL: <https://hrcak.srce.hr/138877> [pristup: 02.09.2022.]
18. Skender, L. (2020). *Suvremeni pristupi nastavi Likovne umjetnosti*. Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
19. UNESCO. (2011). *Svjetska baština u rukama mladih: kako je upoznati, njegovati, djelovati*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, Ministarstvo kulture.

8. POPIS SLIKOVNIH MATERIJALA

1. Slika 1. Nacionalni park Plitvička jezera, fotografija

Izvor: <https://whc.unesco.org/en/documents/108870>

2. Slika 2. Kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnom središtu Poreča, fotografija

Izvor: <https://whc.unesco.org/en/documents/126567>

3. Slika 3. Prilog 1 za keramičku radionicu *Simboli s posude*

Izvor:

https://www.google.com/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fimgcdn.geocaching.com%2Fcache%2Fb5f6ed30-fe5a-46bf-a08f-5339d8ca6ee4.jpg%3Frnd%3D0.834698&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.geocaching.com%2Fgeocache%2FGC59QPH_orion-calendar&tbnid=Pa6NTtP0NgFUFM&vet=12ahUKEwi_qceyxpz6AhXD4bsIHbO0DksQMygEegUIARDIAQ..i&docid=LW-cEoqg14_tUM&w=560&h=468&q=vinkova%C4%8Dki%20kalendar%20orion%20posuda&ved=2ahUKEwi_qceyxpz6AhXD4bsIHbO0DksQMygEegUIARDIAQ

4. Prilog 2 za keramičku radionicu *Simboli s posude*

Izvor:

https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fmade-in-croatia.com.hr%2Flib%2Fplugins%2Fthumb.php%3Fsrc%3Dupload_data%2Fsite_photos%2Fterna-mjeseci-600-586.jpg%26w%3D800%26h%3D600%26zc%3D3&imgrefurl=https%3A%2F%2Fmade-in-croatia.com.hr%2Fhr%2Fproizvodi%2Farheoloski-suveniri%2Fterna-kalendar-orion-55&tbnid=cDbV2et_52-o_M&vet=12ahUKEwi_qceyxpz6AhXD4bsIHbO0DksQMygOegUIARDcAQ..i&docid=H_zDKdvRcc93yM&w=614&h=600&q=vinkova%C4%8Dki%20kalendar%20orion%20posuda&ved=2ahUKEwi_qceyxpz6AhXD4bsIHbO0DksQMygOegUIARDcAQ

9. POPIS TABLICA

1. Tablica 1. Vremenik, Projekt *Vučedolski kalendar- posuda Orion*, Izvor: Autorica
2. Tablica 2 Primjer za vrednovanje generičkih kompetencija koje se prate tijekom cijele godine. Izvor: preuzeto iz metodičkog priručnika, URL:
<https://drive.google.com/file/d/1EGf36V4iSwMWkIdNXvC0d200oUPmvckN/view>
3. Tablica 3 Primjer za samovrednovanje/samoprocjene i vršnjačkog vrednovanja rada u skupinama. Izvor: preuzeto iz metodičkog priručnika, URL:
<https://drive.google.com/file/d/1EGf36V4iSwMWkIdNXvC0d200oUPmvckN/view>